

O introducere necesară

Spațiul cosmic este astăzi o expresie uzuală, ce se referă, în sensul cel mai larg, la lumea din afara Pământului. Definit astronomic ca regiune a universului ce se întinde dincolo de atmosfera terestră, ceea ce numim astăzi spațiu cosmic sau, mai precis, spațiu extraterestru, se afla, până nu demult, cu totul în afara limitelor noastre perceptivă. Aveam acces direct doar la spectacolul, contemplat cu ochiul liber, al firmamentului, al boltei cerești. Tehnologia de observație astronomică a schimbat radical această situație. Lumea noastră sensibilă a intrat, cel puțin în ultimile decade, într-o expansiune accelerată. De la telescopul lui Galileo și până la Stația Spațială Internațională și telescopul Hubble, asistăm la descoperirea treptată a acestui nou domeniu natural. Impusă inițial atenției prin intermediul tehnicii moderne de observație astronomică și maturizată din punct de vedere conceptual în dezbaterile astronomiei, astrofizicii și cosmologiei teoretice, noțiunea de spațiu extraterestru constituie astăzi un subiect legitim de preocupare și pentru antropologie.

Deși sondele spațiale au ajuns și continuă să ajungă pe cele mai îndepărtate planete ale Sistemului Solar și chiar, de curând, în afara lui, iar telescoapele orbitale scrutează astăzi adâncul spațiului, explorarea umană directă a domeniului extraterestru a început abia în a doua jumătate a secolului XX. Orbita Pământului a fost atinsă prima dată de Iuri Gagarin în 1961, iar primii pași pe Lună s-au făcut în 1969. Noțiunea de spațiu extraterestru poate fi definită antropologic pornind de la două repere semnificative: Linia Armstrong și Linia Kármán. Dincolo de Linia Armstrong, care marchează altitudinea de aproximativ nouăsprezece kilometri deasupra nivelului mării, condițiile de mediu ne devin atât de ostile încât avem neapărată nevoie de costum presurizat și de mască de oxigen pentru a supraviețui. Altitudinea de la care intrăm efectiv în spațiul extra-terestru este însă Linia Kármán, limita superioară a atmosferei terestre, aproximativ o sută de kilometri deasupra nivelului mării. Aici gravitația dispăre. Dincolo de ea se întinde vastul spațiu interplanetar.

În universul pe care ni-l descoperă astronomia modernă, distanțele se măsoară în miliarde de ani lumină. Propria noastră planetă se rotește în jurul

unui soare aflat la periferia unei galaxii alcătuite din câteva sute de miliarde de stele - una dintre miliardele de galaxii. Chiar și aceste cifre astronomice, situate la limita comensurabilității, sunt insuficiente pentru a descrie lumea de o extraordinară vastitate și de o profundă ostilitate în care conștientizăm astăzi că ne trăim viețile. Deși până la marginea universului observabil sunt miliarde de ani lumină, spațiul dintre sextilioanele de stele și planete pe care le conține este aproape în întregime vid, nimic altceva decât o noapte înghețată la zero absolut și străbătută de radiații ucigătoare. Știm astăzi că plutim în această imensitate extrem de ostilă vieții noastre, suspendați în mijlocul acestei pustietăți, locuind o planetă fragilă, o planetă care ne apare ca un palid punct albastru, ce orbitează în jurul unei stele aflate în suburbia exterioară a uneia dintre miliardele de galaxii ale universului observabil¹. Constatarea acestor fapte declanșează, inevitabil, noi reflecții, inclusiv de natură antropologică.

Ceea ce numim spațiu extraterestru începe, din punct de vedere fizic, dincolo de Linia Kármán. Lumea din afara ei devine, pe măsură ce este explorată, o tot mai provocatoare alteritate naturală. Conștientizarea existenței acestei lumi inaugurează o nouă graniță de ordin imaginar și conceptual. Lumea noastră terestră și ceea ce se află în afara ei se pun reciproc în evidență. Linia Kármán funcționează astăzi nu doar ca o graniță biologică sau cosmologică, ci și ca o graniță antropologică. Explorarea dincolo de ea ne revelează un domeniu natural extraordinar de vast, radical ostil și derutant de adirecțional, o lume ce ne apare radical diferită de cea în care ne trăim viața cotidiană. Această frontieră biologică, tehnologică și psihologică se constituie în subiectul legitim al unei antropologii a graniței.

Premisa comună a demersurilor antropologice de inspirație fenomenologică este afirmația că oamenii sunt ființe care, prin corporalitatea lor, sunt în mod direct afectate de mediul în care trăiesc. Relația dintre lumea în care conștientizăm astăzi că este locul extins la dimensiunile universului în care ne trăim viețile și condiția noastră de ființe corporale, constituie domeniul de interes al primei părți a dezbaterii ce urmează. A doua parte a ei pornește de constatarea că locul este o categorie antropologică ce a fost introdusă în dezbaterile geografilor umane din rațiuni de etica mediului. Locul apare ca o structură ontologică ce încorporează atât experiența umană cât și lumea materială în care ea se consumă. Noțiunea de loc presupune întotdeauna un anume grad de apropiere și de transformare a naturii înconjurătoare. În acest sens, există o distincție pe care o face Robert Sack² între locurile primare și

¹ Carl Sagan, *Un palid punct albastru. Viziune asupra viitorului omenirii în spațiu*, trad. Walter Fotescu, Editura Herald, București, 2016, pp. 18-19.

² Robert D. Sack, *Homo Geographicus*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1997, p. 166.

cele secundare. În timp ce locurile secundare ne apar ca simple aranjamente ale unor anume lucruri în spațiu, locurile primare sunt rezultatul unei implicări umane continue. Prezența unui interes direcționat spre ele, le infuzează treptat cu semnificații umane. În acest sens, din simplul ansamblu de obiecte astronomice, spațiul circumterestru și chiar Sistemul Solar, cu planetele sale în curs de explorare, este actualmente în curs de transformare într-un loc primar. Relația noastră continuă cu un loc anume contribuie activ la recrearea lui, punând în discuție caracterul etic al relației noastre cu natura.

Revenind la conceptul de graniță antropologică, el poate fi abordat în termenii unei relații intime între biologie și cultură, pornind, așa cum face Helmuth Plessner³, de la ontologia noțiunii de limită. Ca subiect corporalizat sau corp subiectivat, ființa umană există mereu la granița dintre mediul exterior și propria, ireductibilă sa corporalitate. Intrând în relație activă cu propria ei limită, ea se spațializează, în sensul că devine în egală măsură deschisă, în felul propriu și caracteristic, la ceea ce se întinde atât afară, cât și înăuntru. Această poziționalitate inerentă circumscrie ontologic condiția umană. Omul este simultan înrădăcinat în contextul existenței sale imediate și localizat mult în afara lui, deschis constitutiv către o lume tot mai largă, către orizonturi tot mai vaste.

Conștientizăm astăzi că trăim într-o lume ce se extinde mult dincolo de acele granițe percepute vizual ale existenței noastre cotidiene. Ca ființe pământene, concepem lumea în care trăim în ritmul relației noastre cu acel mediu natural imediat al propriei noastre existențe. Firmamentul, ce poate fi contemplat cu ochiul liber, ne apare, în viața de zi cu zi, la periferia lui cea mai îndepărtată. Explorarea, cu ajutorul tehnologiei, a ceea ce se întinde dincolo de această limită perceptibilă, duce la expansiunea senzorială, conceptuală și imaginară a unei lumi în care suntem angajați în primul rând din punct de vedere corporal. Pentru că ea rămâne o lume spațio-temporală a lucrurilor, așa cum le experimentăm în viața noastră științifică sau extraștiințifică, nu poate fi redusă la o natură exterioară, analizabilă exclusiv științific. Abstracțizarea fizico-matematică a universului ce se extinde mult dincolo de hotarele experienței noastre cotidiene, nu-l poate surprinde ca lume extinsă în care conștientizăm că existăm. Aceasta pentru că limbajul științific al cosmologiei sau astrofizicii eludează intenționat relația noastră individualizată cu această lume situată, adevărat, în afara Pământului, dar din care senzorial, conceptual și imaginar facem astăzi parte.

³ Helmuth Plessner, „Die Stufen des Organischen und der Mensch. Einleitung in die Philosophische Anthropologie”, Vol. IV, *Gesammelte Schriften*, Suhrkamp, Frankfurt, 1975, pp. 81-82.

Am ales în dezbateră noastră o abordare existențialist-fenomenologică pentru că face posibilă explorarea condiției umane în primul rând prin intermediul ideilor și trăirilor noastre legate de spațiu și de loc. Ca ființe corporale, existăm întotdeauna undeva și cândva, existăm adică spațializați și istoricizați. Deși conștientizăm astăzi, poate mai mult decât oricând, că viața noastră se desfășoară într-o lume extinsă mult dincolo de hotarele ei terestre, aparținem în continuare unui loc particular, un loc de pe acest Pământ. Perspectiva noastră asupra lumii în care trăim nu poate fi nicio clipă separată de localizarea noastră fizică.

Insistăm asupra acestui lucru pentru că fiecare dintre noi descoperim lumea în practica vieții de zi cu zi, inclusiv ca spațialitate și temporalitate ce se schimbă mereu în funcție de intențiile noastre. Vom concepe atunci, atât propria noastră existență cât și pe cea a lumii din care facem parte, pornind de la situarea noastră stabilă și continuă în spațiu și în timp. Ea influențează felul în care răspundem, în funcție de propria noastră istorie, la provocările unei lumi pe care o descoperim treptat. De aceea, deși extins mult dincolo de granițele percepției noastre imediate, universul pe care ni-l descoperă tehnologia astronomică va fi totuși descris în termeni spațiali și temporali născuți din experiența lumii înconjurătoare. Prin urmare, abordăm spațiul extraterestru ca pe un domeniu natural conceput, imaginat și experimentat senzorial prin intermediul tehnologiei, dintr-o poziție înrădăcinată din punct de vedere epistemologic în experiența lumii noastre terestre. Aceasta introduce în mod firesc în dezbateră noastră conceptul husserlian de lume a vieții (*Lebenswelt*)⁴.

În această lume, pe care o descoperim ca fiind deja acolo și care este una a naturii și a culturii deopotrivă, toate evenimentele și lucrurile ne apar întotdeauna din perspectiva persoanei întâi, într-un continuu flux temporal și în relație cu mediul nostru natural de viață. Lumea în care trăim ne furnizează solul sau terenul pentru întreaga noastră activitate cognitivă și pentru orice prezentă sau viitoare determinare științifică.

A angaja fenomenologia în cercetarea antropologică presupune în primul rând a afirma valoarea epistemologică a experienței noastre subiective. Ceea ce ne interesează în mod direct în dezbateră noastră nu este atât fenomenologia husserliană ca proiect transcendențial, cât aplicațiile ei ca metodă epistemologică în cercetarea antropologică. Folosim noțiunea de lume a vieții pentru că

⁴ Aceasta pentru că, „...înainte de a iniția orice activitate de cunoaștere, noi dispunem deja, moment cu moment de o lume înțeleasă ca un sol universal... Tot ceea ce constituie, în calitatea sa de obiect existent, un țel al cunoașterii noastre, reprezintă ca atare o ființare situată pe solul lumii aflate în chip de la sine înțeles în vigoare pentru noi ca existență.”, Edmund Husserl, *Experiență și judecată*, trad. C. Ferencz-Flacș, Editura Humanitas, București, 2012, pp. 59-60.

accentul interesului nostru cade pe descrierea gândurilor, intențiilor și proiectele noastre individuale referitoare la univers, ca lume extinsă în care trăim și nu pe cunoașterea ei pozitiv-științifică. Pentru aceasta este nevoie să ne reîntoarcem la lumea experienței noastre zilnice, la acea experiență precedentă tuturor obiectificărilor și idealizărilor științei. De aceea, preferăm să folosim, ocazional, în dezbateră noastră sintagma de lume a vieții noastre.

Explorarea cu ajutorul tehnologiei a spațiului extraterestru duce la expansiunea senzorială, conceptuală și imaginară a unei lumi în care suntem angajați în primul rând din punct de vedere corporal. Ca ființe pământene, concepem lumea în care trăim în ritmul relației noastre cu mediul natural proximal al existenței noastre. De aceea premisa de la care pornim în descrierea ei, comună demersurilor antropologice de inspirație fenomenologică, este afirmarea valorii epistemologice a intuiției în cunoașterea lumii înconjurătoare, ca lume a vieții. Intuiția este un act de conștientizare a lumii ca fenomenalitate, act în care senzorialul nu poate fi separat de conceptual. Cunoașterea lumii înconjurătoare se întemeiază pe certitudinea prezenței a ceea ce ne apare, a ceea ce ni se prezintă ca fiind, în acele condiții în care ni se prezintă originar.

Dacă descrierile fenomenologice presupun acte de conștientizare ce se realizează întotdeauna din perspectiva persoanei întâi, atunci a o practica înseamnă a descrie conținutul experiențelor noastre, adică atât a felului în care percepem, cât și felului în care gândim sau simțim *vis-à-vis* de fenomenele întâlnite. Cum ne apare astăzi domeniul extraterestru? Descrierile noastre vor avea în primul rând următoarea formă: *văd* Soarele răsărind la orizont, sau Calea Lactee strălucind pe cerul nopții de toamnă. Datorită telescoapelor moderne și a sondelor robotice, prin care ne parvin imagini din afara Pământului, descrierile noastre se vor referi și la dunele albastre de pe Marte, la suprafața înghețată a satelitelui jupiterian Europa sau la nebuloasa Stâlpilor Creației. În fine, având în vedere modul în care astrofizica și cosmologia științifică au contribuit la concepția noastră despre lume, descrierile noastre vor fi și de forma: *știu* că Universul nu are capăt sau *locuim* pe a treia planetă de la Soare.

Încercând să descriem lucrurile așa cum ne apar și în acele condiții în care ne apar, constatăm că le întâlnim întotdeauna în acea lume pe care fiecare dintre noi o experimentează cotidian prin intermediul propriului său corp. Întreaga cunoaștere începe, așa cum am afirmat, în această lume deja existentă, lume ce se constituie în mediul nostru cotidian de viață și în care conștiința noastră a fost și rămâne imersată. În această lume epistemologic familiară se inserează continuu și se integrează gradat, teoriile științifice. Se inaugurează astfel noi și noi moduri de înțelegere a lumii în care trăim cu care ne familiarizăm într-atât, încât ele devin, treptat, de la sine evidente. Dorim să surprindem

modul în care, în lumea vieții noastre, familiară epistemologic, se inserează conceptul de spațiu extraterestru cu tot ceea ce presupune: galaxii, stele, planete, comete, vid interplanetar, lipsa gravitației, zero absolut, distanțe de miliarde de ani lumină etc. În acest sens, noțiunea de spațiu extraterestru este intim legată de schimbările de paradigmă cosmologică aduse de copernicanism.

Pentru că întâlnim lumea întotdeauna la persoana întâi, în istoricitatea și contingenta ei geografică, metode intuitiv-comprehensive pot fi acceptate în descrierea și explicarea modului în care fenomenele ei naturale se revelează conștiinței noastre. Pornim, repetăm, în dezbaterea noastră, de la constatarea că existăm imersați *în* și uniți *cu* lumea înconjurătoare. Este o lume pe care o descriem și o interpretăm în termenii spațiului trăit, ai locului și ai peisajului. Prin urmare, domeniul extraterestru ne apare ca parte dintr-o lume pe care o întâlnim în primul rând ca spațiu înconjurător, apoi ca loc extins al existenței noastre și, în cele din urmă, ca peisaj îndepărtat.

Lumea înconjurătoare ne apare în primul rând ca spațiu al existenței noastre cotidiene, o existență descrisă în termenii relației dintre corp, împrejurimi și propria noastră subiectivitate. Mai înainte să poată fi înțeles în mod abstract, ca un continuum spațio-temporal modelat de gravitație, universul ne apare ca lume în care trăim efectiv, o lume ce se întinde în toate direcțiile către un orizont perceput, dar și către unul conceput.

Pentru a descrie lumea înconjurătoare ca spațiu antropologic am ales un termen folosit de Otto Bollnow⁵, acela de *spațiu trăit* sau *spațiu uman* (*Erlebter Raum*), pentru că se referă în mod direct la ceea ce numim spațiu fizic. Este uman în sensul că ne apare ca o realitate la care reacționăm continuu, pe care o percepem prin mișcare, o concepem, o imaginăm și care nu poate fi obiectivizată până la capăt pentru că rămâne constitutivă experienței noastre. Lumea în care trăim ne apare ca fiind un spațiu centrat în propria noastră ființă, un spațiu antropologic în sensul că este mediul nostru de exprimare, mediu experimentat ca o posibilitate nelimitată de dezvoltare. În acest proces se singularizează calitățile, structurile și ordinea sa. În întregul lui, nu numai direct perceptibil, dar și conceptibil sau imaginabil, spațiul nu ne poate rămâne neutru, căci este purtător de semnificații în continuă schimbare.

Conștientizăm că ne aflăm astăzi într-o lume intrată, din punct de vedere spațial, într-o expansiune accelerată, o lume ce se extinde mult dincolo de acele limite percepute vizual în viața cotidiană. Noua noastră situație poate fi analizată pornind de la afirmația că omul este definit de capacitatea lui de a trasa în jurul său granițe, dar și de a le depăși în mod constant. Procesul de construire a noi și noi granițe, tot mai exterioare, cuprinde dreptat lumea

⁵ Otto F. Bollnow, *Human Space*, trad. C. Shuttleworth, Hyphen Press, London, 2011, p. 20.

înconjurătoare, lume ce ne apare inițial ca un domeniu pustiu, domeniu ce se umple însă, treptat, prin practica locuirii, intrând în sfera umană a vieții.

Ca spațiu de desfășurare al vieții noastre, lumea în care trăim este fundamental descrisă prin noțiunile de apropiere și depărtare. Distincția primordială care structurează lumea ca spațiu al activității umane este aceea dintre spațiul apropiat cunoscut, familiar și cel îndepărtat, necunoscut. În acești termeni, domeniul extra-terestru ne apare ca un spațiu extrem de îndepărtat și totuși prezent. Descoperirea lui provoacă intens rolul graniței, acela de a structura antropologic spațiul lumii înconjurătoare în raport cu noi. Linia Kármán este acea graniță, trasată imaginar, care desparte interiorul nostru terestru, familiar din punct de vedere cognitiv și senzorial, de exteriorul extraterestru necunoscut și potențial amenințător.

Fenomenologic, noțiunea de lume înconjurătoare nu poate fi redusă la statutul de concept atotcuprinzător, cu nivel maxim de abstracțiune, care să servească la contextualizarea multiplelor și adesea divergentelor noastre investigații de natură pozitivă. În sensul acesta, interpretarea lumii în care trăim ca lume istorică a vieții fiecăruia dintre noi, presupune întotdeauna elaborarea unei cosmologii proprii care s-o descrie în întregul ei, o cosmologie care nu este însă întru totul sinonimă cu cea științifică. Aceasta pentru că exprimă întotdeauna un punct de vedere înrădăcinat în centrul statornic al locuirii noastre. Concepția sau viziunea noastră asupra lumii este legată de modul în care o intuim și descriem, ca totalitate din care facem parte. În aceste condiții, vom începe prin a afirma că trăim astăzi în lumea postcopernicană. De aceea dezbaterea noastră se referă la modul în care conștientizăm în prezent, pornind de la influența cosmologiei științifice contemporane, lumea în care trăim, ca spațiu lărgit al vieții noastre.

Trăim, ca ființe corporale ce suntem, într-o lume care ne apare ca un spațiu experimentat prin mișcare, perceput vizual, conceput și imaginat în egală măsură. Acest spațiu este întotdeauna mărginit, nu doar vizual, ci și conceptual și imaginar, de existența liniei orizontului. Limita sa cea mai îndepărtată este bolta cerească sau firmamentul. Ca spațiu înconjurător, repetăm, lumea în care trăim astăzi depășește cu mult acea limită perceptibilă a firmamentului. Conștientizarea acestui fapt pune în evidență o distincție extrem de importantă pentru felul în care concepem astăzi lumea înconjurătoare, distincția pe care Alexandre Koyré⁶ o face între cosmosul finit și universul infinit. Această distincție, ce a declanșat o schimbare istorică în

⁶ Alexandre Koyré, *De la lumea închisă la universul infinit*, trad. V. Tonoiu, A. Băluță-Skultety, Editura Humanitas, București, 1997, pp. 7-8.

imaginea noastră asupra lumii, a ajuns astăzi să opereze la nivelul acelor termeni fundamentali în care ne reprezentăm lumea ca spațiu înconjurător.

Paradigma cosmologică la care ne raportăm rămâne perpetuu relevantă pentru felul în care ne conștientizăm existența în lume, ca spațiu al vieții noastre⁷. Pornind de la constatarea că orizontul și perspectiva sunt intim legate de felul în care înțelegem lumea în care trăim, vom încerca să analizăm schimbările pe care cosmologia postcopernicană le-a adus în viziunea noastră despre lume.

Orice nouă perspectivă asupra lucrurilor lumii înconjurătoare aduce o transformare în chiar sensul existenței noastre în ea. Conceptul de distanță cosmică a intrat deja în lumea vieții. Semnificațiile lui sunt direct legate de sensul lui astronomic. Simpla exprimare în ani-lumină a distanțelor cosmice presupune un intens efort de imaginație. Depărtările cosmice depășesc, cu multe ordine de magnitudine, acele distanțe estimate prin percepție directă în practica vieții noastre cotidiene. Considerate la scara experienței noastre zilnice, ne apar complet străine de acea lume cotidiană în care lucrurile ne sunt date întotdeauna imediat, senzorial - o lume, în esență, comensurabilă. Pe măsură ce conștientizăm nesfârșirea întinderilor extra-terestre, intrăm, inevitabil, în relație cu distanțele astronomice. Pornind de la constatarea că sensul noțiunii de distanță rămâne legat de familiaritatea epistemologică a lumii corpului nostru, dorim să explorăm efectul pe care îl are conștientizarea lor în lumea vieții noastre cotidiene.

Fenomenologia face posibilă deplasarea accentului de la descrierea științifică a lumii, la modul în care o experimentăm direct. Rămânem, în fiecare clipă a vieții noastre, orientați către o lume pe care o întâlnim senzorial, o concepem și o imaginăm în același timp. De aceea, fenomenologia locului rămâne importantă pentru o înțelegere antropologică a noțiunii de spațiu extraterestru. Concepem lumea ca spațiu înconjurător rămânând înrădăcinați în experiența locului nostru natal. Lumea în care trăim ne apare, la modul cel mai concret, ca loc al existenței noastre cotidiene. Universul descoperit de astronomie este astăzi *locul*, în continuă extindere, al existenței noastre.

Nu trăim într-un univers abstract al gândirii. Trăim într-o lume pe care o vom descrie nu numai din perspectiva unor ființe situate, ci și în acele condiții istorice care structurează, inevitabil, experiența fiecăruia dintre noi. Îndepărtatul domeniu natural extraterestru va rămâne legat epistemologic de intuițiile lumii vieții, o lume ce poate fi descrisă numai în relație intimă cu propria noastră corporalitate. Prin capacitatea noastră senzorială și prin

⁷ Otto F. Bollnow, *op.cit.*, p. 61.

modurile noastre de mișcare corporală întâlnim lumea înconjurătoare mai întâi ca loc al nostru concret, în multiplele lui expresii și, abia mai apoi, o concepem ca întreg abstract. Experiența locurilor familiare asigură atunci fundamentul empiric pentru înțelegerea a ceea ce se întinde dincolo de ceea ce percepem și cunoaștem, o înțelegere care tinde mereu să se extindă spre înafară, către universul extraterestru tot mai îndepărtat.

În aceste condiții, conceptul fenomenologic de lume-casă⁸ poate fi angajat într-o descriere a întâlnirii noastre cu acest loc extins al existenței noastre pe care ni-l dezvăluie telescoapele orbitale. Lumea naturală, familiară, în care trăim zi de zi, primește în raport cu noi caracteristici transcendente, în sensul că nu constituie numai terenul existenței noastre imediate, ci și orizontul ei epistemologic. De aceea, în analiza întâlnirii noastre cu acest nou domeniu natural, concepte cum sunt generativitatea, tradiția, istoricitatea și normalitatea, ce caracterizează epistemologic lumea vieții noastre sunt, așa cum vom vedea, noțiuni cu aplicații antropologice valoroase. Există o tensiune între expansivitatea firească a viziunilor noastre asupra lumii ca întreg și constanta lor înrădăcinare în experiențe bazate pe locuri familiare. Aceasta evidențiază contrastul dintre lumea-casă și orice nouă lume străină.

Conceptul de lume casă sau lume proprie, folosit în contrapondere cu cel de lume străină, descrie cu maximă acuratețe dinamica modului în care concepem lumea, pornind întotdeauna de la intuițiile noastre zilnice. Pentru a arăta felul în care, pe baza caracterului apropiat al lumii se fondează sensul a ceea ce ne este epistemologic familiar, Husserl folosește noțiunea de orizont trăit (*Welthorizont*)⁹. Ea desemnează contextul experienței noastre din punct de vedere epistemologic. Lumea străină este acea lume sau lumi care, dincolo de această limită sau orizont, ne apar ca fiindu-ne epistemologic nefamiliare. În acești termeni, orice domeniu natural, situat dincolo de granițele ei, ne va fi unul epistemologic nefamiliar, va fi adică pentru noi o lume străină. Lumea-casă nu are niciodată un sens abstract. Sintagma ne trimite întotdeauna la acele locuri concrete, legate de noi, inseparabile de memoria noastră. În sensul cel mai cuprinzător cu putință, lumea noastră casă este această planetă, înțeleasă ca teritoriu istoric al existenței noastre.

Dincolo de linia Kármán nu mai există gravitație. A trăi zilnic pe suprafața Pământului este, în multe sensuri, diferit de a exista, chiar și pentru o perioadă limitată de timp, pe Stația Spațială Internațională. Dincolo de linia Kármán se întinde o lume străină. Dacă lumea terestră, ca sferă intersubiectivă

⁸ Edmund Husserl, *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität, Dritter Teil: 1929-1935*, Iso Kern (ed.), Nijhoff, Den Haag, 1973, pp. 205-206.

⁹ *Idem, Criza științelor europene și fenomenologia transcendentală*, trad. C. Ferenc-Flacș, Editura Humanitas, București, 2011, p. 254.

a propriului, este lumea „noastră”, atunci spațiul extraterestru, așa cum este experiat de astronauți, în viața de zi cu zi de pe Stația Spațială Internațională, este pentru ei o lume în care atât gravitația cât și direcționalitatea lipsesc, o lume ce le este străină la nivelul istoriei lor individuale pentru că nu mai are acel caracter deja-dat. Se naște atunci o întrebare legitimă: poate o astfel de lume străină, atât de radical nefamiliară cum este cea extra-terestră, să ne devină lume-casă? Ea pune în evidență faptul că diada conceptuală alcătuită de noțiunile lume-casă și lume străină formează cadrul epistemologic, în permanență devenire istorică, în care delimităm continuu familiarul de străin. În acest sens, orice lume-casă este construită și reconstruită mereu prin apropiere și dezapropiere, în relație cu multiple lumi străine întâlnite. Lumea-casă și lumile străine sunt experiențe liminale prin aceea că, deși granițele dintre ele sunt fundamentale în constituirea lor, ele rămân totuși permissive. Ca experiențe liminale, lumea-casă și lumea străină se pun reciproc în evidență din punct de vedere epistemologic. Aceștia sunt termenii în care vom încerca să răspundem la întrebare.

Această lume din care facem parte și în care rămânem este una în care suntem situați corporal. Noțiunea de fiind-în-lume este valoroasă pentru dezbaterea noastră, în primul rând pentru că ne atrage atenția asupra faptului că existăm imersați *în* și uniți *cu* lumea înconjurătoare. Din efortul de interpretare a fiindului-în-lume s-au născut diverse fenomenologii ale locului. Pentru că subiectivitatea umană se întâlnește mereu cu obiectivitatea lumii înconjurătoare, locul este particularizarea fiindului-în-lume, este evenimentul ce emerge în dinamica interacțiunii noastre cu acea alteritate naturală anume, în care suntem situați.

Pornind de la descrierea fundamentală a existenței ca fiind-în-lume, Edward Casey¹⁰ afirmă că a-fi-în-lume înseamnă a fi situat concret, înseamnă de fapt *a-fi-în-loc*. Prin urmare, locul nostru propriu este particularizarea fenomenologică a fiindului-în-lume. Discursul despre lume trebuie atunci formulat în termenii cei mai proximi nouă și anume cei ai fiindului-în-lume. Pentru că descrie unitar spațiul și timpul existenței noastre particulare, în conceptul de loc mediul exterior nu poate fi separat de acea reprezentare a lui cognitivă sau afectivă ce ține de subiectivitatea noastră. Locul ne apare astfel ca o structură antropologică, primordială în ordinea temporală a existenței noastre, care circumscrie atât experiența noastră cât și acea lumea fizică în care aceasta se desfășoară.

¹⁰ Edward S. Casey, *Getting Back Into Place: Toward a Renewed Understanding of the Place-world*, Indiana University Press, Bloomington/ Indianapolis, 1993, p. 15.

Acestea fiind spuse, ceea ce ne interesează în mod special în abordarea de față este acel curent existențialist al gândirii de tip fenomenologic care se concentrează asupra incertitudinilor inerente unei existențe în continuă transformare istorică. Aceasta pentru că, din punctul nostru de vedere, importanța celebrei misiuni Apollo din anul 1968 este legată de schimbările radicale pe care le-a adus în viziunea noastră asupra lumii. A făcut să avem parte, pentru prima dată în istorie, de percepția directă a propriei noastre planete, în întregul ei. Contemplată de la o distanță ce nu ne-a fost niciodată accesibilă până acum, această lume terestră în care ne trăim efectiv viețile ne apare pentru prima dată *din afară*, o arcă spațială plutind în vastitatea spațiului interplanetar. Orice loc de care aparținem ne apare dens de semnificații. Contemplarea Pământului ca loc al nostru unic într-un univers ostil și, până acum, lipsit de viață, ne referă atât de intens la noi înșine, încât produce mutații de natură ontologică și epistemologică în istorica noastră lume a vieții. Sensul noțiunii de locuire trebuie atunci reevaluat, căci planeta ne apare acum ca fiind Casa noastră în univers. Existența noastră în interiorul ei, protejat de frig și radiații, face din acest univers extra-terestru pe care tehnologia ni-l descoperă mereu, un vast domeniu al exteriorului.

Pământul este Casa noastră în interiorul vastității ce ne înconjoară. Ontologii ale locuirii, cum este cea a lui Gaston Bachelard, pot fi atunci angajate în analiza relației noastre cu ceea ce se află în afara Casei noastre cosmice. A locui universul presupune o extraordinară extindere imaginară a domeniului trăitului. Bachelard¹¹ susține că hermeneutica actului locuirii lumii începe cu afirmarea valorii ontologice a imaginației. Imaginându-ne în mod activ lumea în care trăim, dăm continuu sens existenței noastre în ea. Imaginația este acea facultate prin care umanizăm continuu lumea în care trăim. Valoarea ei fenomenologică stă în faptul că este, fundamental, o experiență de deschidere către o lume mereu redescoperită.

Nevoia fundamental umană de protecție structurează imaginar spațiul lumii în care locuim. Pentru Bachelard, locuirea este un veritabil act existențial. Metoda sa fenomenologică, numită topoanaliză, folosește termenii complementari generați de experiența antropologică a spațiului ca *afară* și *înăuntru*. Este o fenomenologie a locuirii care pornește de la analiza trăirilor pe care le avem față acele locuri familiare, profund semnificative, spații fericite pe care le purtăm în memorie, pentru a ajunge la modul în care ne raportăm imaginar la imensitatea universului necunoscut.

Axioma de la care pornește Bachelard este observația că, odată adăpostită, ființa umană începe să polarizeze spațiul lumii înconjurătoare între ceea ce

¹¹ Gaston Bachelard, *Poetica spațiului*, trad. I. Bădescu, Editura Paralela 45, Pitești, 2003, p. 77.

este înăuntru și ceea ce rămâne în afara Căminului ei. Locul statornic și neschimbat al locuirii noastre este continuu opus unui exterior ce rămâne anonim, un exterior potențial periculos și în continuă transformare în raport cu noi. Această complementaritate fundamentală a lumii ca spațiu antropologic este importantă pentru dezbaterea noastră pentru că priveliștea Pământului din spațiu ne deschide, din acest punct de vedere, o nouă perspectivă. Cu greu s-ar putea concepe ceva mai anonim, mai inabordabil și mai ostil decât vidul extraterestru. Odată ieșiți din spațiul protectiv și relativ restrâns al Căminului nostru terestru, întâlnim vastele întinderi, absolut nesecurizante, de dincolo de atmosfera terestră.

În aceste condiții, ontologia noțiunii de Casă focalizează cu extremă intensitate toate acele relații spațiale semnificative, generate de mișcarea noastră. Pentru ca ele să aibă cu adevărat semnificație, omul trebuie întâi să existe înrădăcinat în acea proximitate ireductibilă și strict necesară ce îi oferă odihnă existențială, adăpost și siguranță. Spațiul trăit este abia apoi structurat dinamic pornind din Casă către exterior. Întreaga geografie, în cazul nostru întreaga cosmografie a lumii, se organizează și se reorganizează în funcție de relația dintre spațiul trăit al Centrului și cel, încă neexperiat, din afara lui.

Nevoia de a ieși, chiar și temporar, din claustrarea constant experiată a interiorului face ca granița dintre exterior și interior să fie în mod continuu traversată. Ființa umană se descoperă că ființă ce există în tensiunea dintre plecare și revenire, ca *Homo Viator*. Paradigma omului călător, *Homo Viator*, așa cum o formulează Bollnow¹², este fondată pe constatarea că existăm imersați în sensul spațio-temporal al lui înainte-înapoi. Dorul de casă și dorul de distanță sunt tendințe extreme ale unei mișcări de pendulare care descrie natura umană.

Existența noastră este una simultan centrică și excentrică. Rămânem legați de familiaritatea Căminului și suntem totodată atrași mereu în afara lui. Existăm ca *Homo Viator*. Impulsul inițial al mișcării umane în lume este acea stare de autoalienare la care ajungem întotdeauna, la un moment dat, în proximitatea noastră familiară. În acest sens, explorarea universului extraterestru poate fi descrisă și ea ca o mișcare de plecare - reîntoarcere din și către centrul familiar al universului - lumea extinsă în care trăim astăzi. Acesta este, astăzi, Casa noastră cosmică, Pământul. Părăsirea lui, chiar și imaginară, presupune acea alienare deliberată despre care am vorbit anterior: omul se îndepărtează pe sine din centrul propriului spațiu, perceput acum ca unul relativ restrâns, către zona străină, mult mai vastă, a exteriorității proprii sale planete.

¹² Otto F. Bollnow, *op.cit.*, p. 53.

O descriere a universului exclusiv în termenii fizico-matematici abstracți ai astronomiei și cosmologiilor științifice ne înstrăinează de contemplarea firmamentului vizibil, de această boltă cerească pe care o privim, aproape zilnic, cu ochiul liber. Astăzi tehnologia ne redă vizual tot mai mult lumea din afara Pământului, o transformă treptat într-un peisaj cosmic care, deși îndepărtat până la inaccesibil, exercită o tot mai intensă atracție asupra noastră.

Ca spațiu al existenței noastre, lumea ce se întinde de jur împrejur rămâne legată de fenomenologia experienței. Experiem situarea noastră în lume, într-un moment anume, în acord cu propria noastră tonalitate emoțională. Lumea înconjurătoare rămâne atunci intim conectată cu dispozițiile noastre sufletești. Vizualizat cu ajutorul tehnologiei de observație astronomică, conceptualizat sau imaginat, spațiul extraterestru continuă să se supună acestei logici. Universul devine cel mai vast peisaj pe care l-am contemplat vreodată.

Dată fiind contingența geografică a oricărei experiențe umane, termenii în care vom descrie acest peisaj cosmic provin tot din lumea nemijlocită a corpului nostru și vor fi legați de acele locuri proxime, mai întâi simțite, și mai apoi conceptualizate. Asumarea unei ontologii a locuirii noastre pe Pământ face posibilă o hermeneutică a acestui nou peisaj. El poate fi interpretat folosind categoriile interiorității și exteriorității, pornind de la conceptul de dispoziție emoțională sau stare de spirit (*Stimmung*)¹³. Noțiunea descrie o fenomenologie a reciprocității. Putem să ne proiectăm dispoziția interioară asupra lumii dar putem fi și influențați de atmosfera specifică sau de însușirile peisajelor ei. Oricum ar fi, rămânem mereu situați în centrul acelei lumi pe care o întâlnim vizual. Experiența peisajelor extraterestre poate fi atunci înțeleasă ca un proces de recentrare perceptuală și imaginară. Ajutată de tehnologie, conștiința noastră se poate relocaliza în alte lumi, reale sau imaginare. Priveliștile extraterestre pot declanșa o imersiune în afara domeniului lumii terestre, în alte „atmosferae” capturate pentru noi de telescoapele orbitale: de la ariditatea totală, absolut dezolantă a suprafețelor altor planete, la complexitatea luxuriantă a galaxiilor și la exploziile spectaculare de culoare și formă ale nebuloaselor.

Noile peisaje extraterestre pot fi interpretate pornind de la premisa că dispoziția noastră emoțională și însușirile peisajului contemplat sunt două aspecte ale aceluiași fenomen. În aceste condiții, o fenomenologie a peisajului din afara Pământului ar putea porni de la constatarea că evenimente cosmice fascinante dar și terifiante, cum sunt exploziile solare, furtunile de pe Jupiter sau supernovele, ne sunt astăzi accesibile vizual prin intermediul tehnologiei, dar, lucru extrem de important, întotdeauna de la adăpostul Căminului nostru terestru.

¹³ *Ibidem*, p. 134.

Natura extraterestră ne apare sublimă prin magnitudinea inimaginabilă a fenomenelor și impresia de putere copleșitoare pe care acestea o evocă. În acest context, distincția pe care Edmund Burke¹⁴ o face între frumos și sublim, redevine actuală. Categoria sublimului descrie experiența ambivalentă a întâlnirii cu o natură capabilă să ne fascineze estetic, dar care ne copleșește la modul absolut. Trăim întâlnirea cu peisajele extraterestre în interiorul tensiunii dintre celebrarea uimitoarelor calități estetice ale obiectelor contemplate și tentația voalată a negării de sine pe care acestea ne-o pot induce. Angajarea în dezbateră noastră a categoriei sublimului, ca și categorie născută din rearticularea esteticii ca filosofie a experienței, ne poate ajuta să înțelegem amestecul de teroare și încântare pe care îl presupune, adesea, întâlnirea peisajelor cosmice.

Limita la care începe domeniul extraterestru, inițial doar o convenție științifică, este astăzi una trasată și retrasată în raport cu activitățile umane în stratosferă. Noțiunea de peisaj extraterestru ne va ajuta să trecem la a doua parte a dezbaterii noastre, cea referitoare la aspectele etice pe care le presupune orice activitate de explorare, în cazul nostru de explorare a proximității noastre planetare sau a Sistemului Solar. În etica mediului, noțiunea de peisaj natural este definită pornind de la faptul că prezența umană afectează intenționat sau neintenționat o natură încă neatinsă. Consecințele acțiunii umane transformă peisajul inițial într-un un mediu. În acești termeni, ca regiune ce începe cu granița superioară a stratosferei terestre, extinzându-se către marginile Sistemului Solar, spațiul extraterestru poate fi definit astăzi ca un nou mediu natural în care omul este tot mai prezent prin activitățile științifice de pe Stația Spațială Internațională, prin activitatea de explorare robotică a altor corpuri cerești și, mai ales, prin exploatarea comercială și militară a orbitei terestre.

Pornind de la constatarea că spațiul extraterestru devine tot mai mult un nou mediu natural în care se desfășoară acțiunea umană, am reintrodus, în ultima parte a dezbaterii noastre, categoria locului, de data aceasta din rațiuni de etica mediului. Locul, ca structură ontologică, încorporează atât experiența umană cât și acea lume materială propriu-zisă în care ea se consumă. Noțiunea de loc presupune un anumit grad de apropiere și de transformare a naturii înconjurătoare. În acest sens, spațiul circumterestru și chiar planetele în curs de explorare, sunt, actualmente, în curs de transformare în noi și noi locuri.

Trasată prin convenție și depășită în mod constant, celebra linie Karman ne apare tot mai puțin ca o graniță imuabilă. Acea pustietate naturală ostilă și

¹⁴ Edmund Burke, *A Philosophical Enquiry into the Origin of our Ideas of the Sublime and Beautiful*, Dover Publications, Mineola, 2008, pp. 51-53.

anonimă de dincolo de ea primește identitate și valoare, pe măsură ce este umanizată prin cunoaștere și acțiune. Este pusă atunci în discuție din punct de vedere etic relația noastră cu natura extraterestră.

Trebuie însă mai întâi să arătăm că o dezbatere asupra motivației, justificării morale și consecințelor acțiunii noastre în această nouă sălbăcie naturală este și oportună. Aceasta pentru că ea se va referi la un domeniu natural ce ne rămâne, majorității noastre, unul extrem de distant și în care activitatea umană abia a început. Întâmpinăm din start următoarea obiecție: deși există un consens relativ unanim asupra faptului că nu putem trata peisajele planetare ca pe niște simple suprafețe sterile la dispoziția bunului nostru plac, o astfel de preocupare este absolut prematură. Abia după ce reușim să depășim această primă obiecție, dezbaterea noastră s-ar putea referi la administrarea responsabilă a resurselor din afara Pământului, la propunerea unor măsuri cu caracter prudențial pentru conservarea mediului orbital, sau chiar la respectul și datoriile noastre față de natura nonumană din afara Pământului.

O altă problemă ce trebuie rezolvată din start este cea a statutului entităților naturale extraterestre din punct de vedere al considerabilității morale. Extinderea granițelor gândirii etice dincolo de domeniul strict uman s-a făcut în ultimele decade prin abordări alternative: cea libertariană, cea ecocentrică și cea conservacionistă. Argumentele libertariene afirmă că nu poate fi postulată o limită a considerabilității morale, încercând să extindă în acest mod sfera de aplicație a noțiunii de drept și la domeniul nonuman. Entitățile naturii biotice sau chiar abiotice au cel puțin un drept fundamental, cel la existență.

Eticienii de orientare ecocentrică consideră, dimpotrivă, că nu pot fi atribuite drepturi unor entități care nu pot avea, în nici un fel, agenție morală. Cu toate acestea, orice existență particulară, vie sau chiar nevie, poate fi considerabilă moral ca parte integrantă dintr-un întreg, dintr-un ecosistem. Promovarea bunăstării și păstrarea integrității sistemelor naturale în întregul lor este o datorie morală și, lucru important pentru dezbaterea noastră, datoria aceasta se referă inclusiv la componentele lor anorganice.

Orientarea conservacionistă în etica mediului susține că lumea nonumană rămâne complet în afara sferei unei considerabilități morale directe. Trebuie conservată în interesul umanității pentru valoarea ei estetică, științifică, economică etc.

Construirea unei etici care să ne ajute să abordăm domeniul acțiunii morale în mediul extrapământean începe cu identificarea criteriilor noastre de referință în determinarea relevanței morale a entităților naturale extraterestre. Având în vedere că alternativele prezentate anterior pun în evidență moduri

diferite în care putem valoriza natura nonumană, începem dezbateră noastră cu următoarele interogații: au alte planete, peisaje planetare sau alte corpuri cerești, cum sunt asteroizii sau cometele, valoare prin ele însele? Ar fi mai valoroasă din acest punct de vedere o planetă vie decât una pustie de viață? Ne este permis sau nu să accesăm și să folosim resursele minerale extraterestre? Aceste interogații atrag atenția asupra faptului că problema statutului axiologic al mediilor planetare extraterestre este un nou teren fertil pentru dezbateră ce opune conceptul de valoare naturală intrinsecă celui de valoare naturală instrumentală.

În funcție de originea lor, putem considera că valorile există în mod obiectiv, sau că sunt atribuite subiectiv. Dacă valorile pe care le întâlnim sunt originare în afara noastră, în lumea naturală, atunci proprietățile itemilor naturali le sunt inerente acestora și preced actul nostru de valorizare. Opiniile, interesele și evaluările noastre nu o vor influența în nici un fel. Dacă originea valorii este subiectivă, atunci valorile sunt construite uman și apoi atribuite. O natură nou descoperită nu poate avea atunci nicio valoare de sine stătătoare. Este prețuită numai în măsura în care intră în relație cu valorizatorul ei uman. Aceasta pune problema manierei în care itemii de mediu extraterestru pot fi purtători de valoare.

Distincția dintre noțiunile de sursă a valorii și obiect al valorii sau *locus* al valorii devine, de asemeni, necesară. Dacă ne asumăm în această privință o poziție antropocentrică, atunci deliberăm strict în favoarea sursei, adică a subiectului valorizator. Valoarea în natură rămâne una atribuită, rămâne relativă la un cadru sau altul de evaluare umană. Gândit alternativ, nonantropocentric, conceptul de valoare naturală se referă la calitatea unui obiect de a poseda valoare independent de evaluările noastre, valoare pe care o are în virtutea unor calități inerente cum sunt frumusețea, armonia sau integritatea. Aceste calități există obiectiv, în afara noastră, *în natură*.

Entitățile naturale, biotice sau abiotice, pot fi prețuite pentru ceea ce reprezintă în sine sau, dimpotrivă, pentru contribuția pe care o au la realizarea scopurilor noastre. În funcție de importanța conferită intereselor umane în relația cu mediile extraterestre, putem atunci vorbi despre prezervare sau despre conservare. Prezervarea mediilor planetare extraterestre este întemeiată pe recunoașterea valorii în sine pe care o reprezintă, indiferent de beneficiile explorării și exploatării lor. Conservarea mediilor extraterestre este justificată de valoarea lor de potențiale resurse, ce trebuie protejate de abuz în interesul comun al întregii umanități.

Dacă, în relația cu mediul, numai interesele ființelor umane raționale contează, atunci o dezbateră asupra valorilor naturale ale mediului extrate-

restru ar putea prea ușor să cadă sub incidența unor concepte potențial prejudiciante pentru natură, cum sunt drepturile, datoriile și agenția noastră rațională. Actualele politici de conservare a mediilor extraterestre sunt expresia unei viziuni antropocentrice care, chiar și augmentată în așa fel încât să-l prețuiască mai mult din punct de vedere estetic, epistemic și chiar spiritual, nu oferă totuși suficiente rațiuni pentru protecția lui.

O deontologie inspirată de respectul față de mediile naturale din proximitatea noastră astronomică, care să ducă la prezervarea lor, poate fi întemeiată pe recunoașterea existenței valorii intrinseci a naturii, ca valoare nonantropocentrică. În acest sens, eticienii ca Holmes Rolston III încearcă să reinventeze discursul asupra relației noastre cu natura, eliberându-l de ceea ce ei numesc antropocentrismul gândirii etice clasice. Atât kantianismul cât și utilitarismul sau etica virtuților privilegiază din start subiectul valorizator. Dacă valorile naturii pot fi gândite ca autonome în raport cu noi, atunci și judecățile noastre de valoare, chiar dacă ne aparțin, pot fi justificate independent de interesele și preferințele noastre. Natura ca întreg, incluzând organisme particulare, ecosisteme și lucruri neînsuflețite poate avea atunci o valoare de sine stătătoare, o valoare anterioară și, prin urmare, independentă de actul de atribuire umană.

În aceste condiții, în activitatea de explorarea spațiului extraterestru, nu suntem singurele entități care aducem valoare într-un mediu natural ce altfel ar fi absolut steril din punct de vedere axiologic. Natura cosmică, în întregul ei, este un sistem saturat deja de valoare, în constantă evoluție și dezvoltare, întreg ce include ecosistemul terestru și din care provin, în ultimă instanță, toate valorile posibile, inclusiv cele umane. Pentru Rolston¹⁵, natura cosmică rămâne valoarea cardinală, valoare ce derivă din fecunditatea ei creatoare, ce dă naștere continuu la noi și noi existențe particulare abiotice și biotice ce au avut, au și vor continua să aibă valoare prin ele însele. Procesele ei astronomice, geologice și biologice au produs în miliarde de ani toate valorile particulare: galaxii, stele, planete, luni, peisaje, minerale, culminând în existența vieții și a conștiinței pe Pământ. Explorarea fizică a spațiului extraterestru înseamnă atunci descoperirea acestor valori: a maiestăților din nebuloase, a frumuseților altor lumi cu vânturile, tectonicile, vulcanismul și câmpurile lor electromagnetice - miriade de *loci* noi de valoare ce există, au existat și vor exista fără vreo contribuție umană.

Chiar dacă acceptăm această ontologie natural-istorică a valorii obiectiv prezente în Sistemul Solar, avem încă de depășit problema erorii naturaliste.

¹⁵ Holmes Rolston III, „The Preservation of Natural Value in the Solar System”, Eugene C. Hargrove (ed.), *Beyond Spaceship Earth: Environmental Ethics and the Solar System*, Sierra Club Books, San Francisco CA, 1986, p. 156.

Din recunoașterea valorii intrinseci a entităților lumii naturale, nu decurg în mod suficient de convingător necesarele datorii imperative față de protecția lor. Există o distanță între *este* și *ar trebui* să facem. Numai după ce depășim această distanță putem vorbi despre principii morale și despre reguli de acțiune în mediul extraterestru.

Dacă de la constatarea prezenței valorii în natură ajungem la datoria morală de a o proteja, atunci frumusețea, integritatea și stabilitatea sistemelor naturale ar putea deveni factorii cei mai importanți în judecățile noastre morale referitoare la mediile extraterestre. Pe măsură ce explorăm Sistemul Solar, valori naturale cum sunt satelitul jupiterian Europa sau canionul marțian Valles Marineris, pot fi recunoscute pe măsură ce emerg, adică pe măsură ce sunt specificate empiric ca *locus* anume al prezenței valorii. Odată localizată suficient de ferm, din recunoașterea valorii naturale particulare putem deriva, așa cum face Robin Attfield¹⁶, principiul consecinționalist (de la eng. „consequentialism”¹⁷) al corectitudinii. El afirmă că numai acele acțiuni care maximizează valoarea intrinsecă în natură sunt moralmente corecte.

Problema cu această abordare este însă următoarea: practicile corecte, obligatorii sau nu, trebuie întemeiate pe acea diferență predictibilă și, prin urmare, măsurabilă sau determinabilă, pe care acțiunea umană o poate produce într-un mediu particular. Ar fi atunci necesară o cunoaștere, ecologic detaliată, atât a posibilităților cât și a limitărilor din interiorul sistemului natural în discuție. În consecință, o abordare etică de factură consecinționalistă a acțiunii în mediul circumterestru sau în mediile planetare extraterestre nu poate fi operațională astăzi, pur și simplu pentru că nu le înțelegem încă suficient din punct de vedere ecologic nici măcar pentru a defini suficient de exact ceea ce vrem să protejăm. De aceea am ales pentru dezbateră noastră o abordare cognitivist-deontologică în locul uneia consecinționaliste. În primul rând datorită acestor dificultăți, dar și pentru că, odată afirmate la nivel etic, obligațiile noastre față de natură trebuie să poată fi conjugate și cu alte rațiuni ale acțiunii umane în viața reală.

Ca și Attfield, Rolston dă valorii intrinseci un sens obiectiv și consideră că poate fi localizată în întreaga lume naturală. Însă etica lui nu cere cunoașterea în avans a acelei diferențe predictibile pe care acțiunea umană o poate avea asupra valorilor mediului. Simpla recunoaștere a prezenței valorii intrinseci în mediu

¹⁶ Robin Attfield, *Value, Obligation and Meta-ethics*, Rodopi, Amsterdam/Atlanta, 1995, p. 2.

¹⁷ A început să fie folosită și traducerea „consecvenționism” sau „consecvenționialism”. Am ales să traducem prin „consecinționism” pentru a respecta logica limbii române. Termenul „consequentialism” este derivat din substantivul „consequence” care înseamnă, în sensul cel mai propriu, consecință a unei anume acțiuni.

generează o datorie morală generală și imediată: protejarea ei împotriva unei instrumentalizări absolute în favoarea nevoilor umane. Imperativele eticii lui sunt respectul și prezervarea naturii. Dezavantajul rămâne însă următorul: datorită faptului că este dificilă derivarea de datorii morale stricte direct din recunoașterea valorilor naturale, nu rezultă suficient nici obligativitatea promovării unui bine specific și prevenirii unui rău și, prin urmare, teoriile cognitiviste deontologice rămân relativ ușor de răsturnat în practică.

Odată admis faptul că natura extraterestră din proximitatea noastră astronomică este un sistem inventiv ce duce la apariția spontană a valorilor diversității, frumuseții și ordinii, un purtător obiectiv de valoare și pornind de la afirmația că, deși ubicuu prezentă, valoarea nu este egal distribuită, s-ar putea pune bazele unei etici operaționale pentru acțiunea umană în acest mediu. Alte planete ni se prezintă atunci ca sisteme naturale extraterestre a căror valoare provine din diversitatea, frumusețea și armonia lor geomorfologică. Ca medii naturale ce pot găzdui viața, devin cu atât mai mult subiect al unei preocupări morale directe pentru prezervarea eventualelor comunități biotice indigene, expuse intervenției umane. Odată recunoscută, valoarea naturală intrinsecă devine conceptul ecologic sau sistemic din care se poate deriva o deontologie de acțiune în mediile planetare extraterestre, deontologie patronată de imperativul precauției, principiu care să ne ghideze în explorarea și eventuala ei exploatare.

Mai există un motiv pentru care am ales teoria deontologică a lui Rolston. Implementarea unor reguli de comportament etic pentru acțiunea umană în spațiul circumterestru sau în mediile planetare din proximitatea noastră astronomică, trebuie să țină cont de faptul că o viziune instrumentală asupra valorii în natură a justificat și continuă să justifice acțiunile umane de exploatare a resurselor în mediile terestre accesibile până acum. Prezența valorii naturale sistemice presupune datorii și obligații umane în prezervarea ei, dar nu exclude un anumit grad de instrumentalizare a părților ce compun ecosistemul atâta vreme cât integritatea și stabilitatea întregului nu este amenințată pe termen lung. Această constatare introduce a doua parte a dezbaterii noastre ce se referă la aspectele morale ale unei instrumentalizări responsabile a naturii extraterestre.

Tindem să valorizăm sau să apreciem natura în primul rând prin referință la propriile noastre nevoi, în măsura în care contribuie la bunăstarea noastră. În funcție de prioritățile noastre, natura extraterestră poate avea atunci valoare economică, prin extraordinara bogăție a resurselor minerale, sigur în măsura în care sunt deja sau vor fi tehnologic exploatabile, dar și o incontestabilă valoare științifică și estetică.

Dacă nu acceptăm că mediile extraterestre au o valoare noninstrumentală, independentă de utilitatea lor pentru noi, atunci ele sunt, în esență, simple resurse naturale. Nefiind în mod direct purtătoare de valoare, au acea valoare pe care omul ca agent evaluator le-o acordă, intrând în relație cu ele, în decursul acțiunii sale istorice. Din moment ce valorile lor nu sunt calități inerente itemilor particulari, ci sunt pur și simplu atribuite de om, întreaga dezbateră etică se va referi la dimensiunea morală a comportamentului acestuia față de o lume care, cel puțin potențial, pare să îi aparțină în totalitate.

În concepția lui John Locke, numai prin continuă umanizare natura primește treptat valoare. Poziția aceasta poate fi luată în considerare pentru a evalua din punct de vedere etic activitățile de exploatarea resurselor naturale. Spațiul cosmic este atunci încă o sălbăticie ostilă ce trebuie domesticită și îmblânzită pentru a servi nevoilor omenești.

Conceptul lockean de „sălbăticie naturală”¹⁸ este fondat pe recunoașterea existenței unei opoziții fundamentale în descrierea lumii naturale. Sălbăticia este orice parte a naturii rămasă în afara civilizației și a cărei abundență zace nefolosită. Pentru că o natură ce slujește nevoilor umane este infinit mai prețioasă decât una abandonată în starea ei inițială, vocația individului uman este cucerirea tuturor sălbăticilor naturale, oriunde s-ar situa. Conceptul este important pentru dezbateră noastră, pentru că sugerează noi și noi posibilități morale legate de exploatarea naturii extraterestre. Orice parte a naturii neatinsă încă de mâna omenească există într-o tensiune cu finalitate pozitivă în raport cu civilizația umană, fiind susceptibilă a fi îmblânzită și domesticită pentru a dobândi statutul superior al celei din urmă.

În aceste condiții, recunoașterea existenței oricărei sălbăticii naturale presupune din start și intenția explicită a umanizării ei. Pentru Locke, umanizare înseamnă transformarea prin muncă a unei naturi radical libere de intervenția umană în acea lume ordonată rațional, strict demarcată de reguli etice, pe care o cere luarea în proprietate privată. În acest sens, o reglementare comercială a orbitei circumterestre este deja o problemă în dezbateră, iar o viitoare colonizare a proximității noastre astronomice ar avea efecte profunde asupra naturii extraterestre, așa cum s-a întâmplat ori de câte ori umanitatea s-a răspândit pe noi continente. Atâta vreme cât vor exista viziuni pragmatice, utilitar-pecuniare, asupra noilor resurse descoperite, spațiul extraterestru, pe măsură ce ne este accesibil tehnologic, poate deveni oricând domeniul virgin al unei desfășurări antreprenoriale fără precedent. Tocmai pentru că lumea terestră a fost deja împărțită, vastul domeniu al spațiului îndepărtat, cu lumi

¹⁸ John Locke, *Al doilea tratat despre cărmuire. Scrisoare despre toleranță*, trad. S. Culea, Editura Nemira, București, 1999, pp. 74-75.

deja accesibile tehnologic și cu altele pe care probabil nu le vom putea atinge niciodată, rămâne obiectul perenei dorințe umane de însușire.

În acest context, noțiunea lui Locke de „apropriere originară”¹⁹ devine interesantă pentru dezbaterea noastră. Ea descrie procesul prin care proprietatea în sens particular este conferită de efortul depus pentru a face un item natural anume disponibil uzului nostru personal. Un obiect ne devine proprietate numai și numai atunci când ne amestecăm munca sau osteneala cu el. Actul de apropiere creează responsabilități: acea parte din natură nu poate fi lăsată să se risipească prin nefolosire. O apropiere treptată a întinsurilor sălbatice ale spațiului, printr-un efort fără precedent în istorie, ar însemna transformarea altor medii planetare, ar însemna să adăugăm valoare și raționalitate umană spontaneității unei naturi caracterizată printr-o abundență cu adevărat nelimitată a resurselor minerale.

O viziune a spațiului cosmic ca o infinită ofertă de resurse poate degreva actualii și viitorii consumatori de orice considerente privind protejarea acestor resurse în interesul comun. Rațiuni etice în favoarea utilizării echitabile a resurselor extraterestre pot proveni atunci din observarea principiului lockean al apropierii originare, ca apropiere justă. Conform acestuia, cineva dobândește proprietate particulară asupra unei resurse naturale care nu a aparținut anterior nimănui, săvârșind un act de apropiere originară prin începerea folosirii ei. Acest principiu afirmă dreptul pe care orice individ uman îl are să-și aproprieze prin muncă o parte dintr-o natură virgină, încă neatinsă, dar trebuie s-o facă în mod echitabil atât față de contemporanii săi cât și față de cei ce vor veni în urma lui.

Asterozii și Luna reprezintă resurse naturale atractive. Mineritul extraterestru poate deveni o activitate economică profitabilă, pe fondul secătuirii progresive a resurselor terestre de minerale rare și a dezvoltării continue a tehnologiilor spațiului. Noțiunea ecologică de protecție planetară se referă în prezent la implementarea unui set de metode în vederea protejării planetelor, lunilor și asteroizilor de contaminare cu materie biologică pământeană. Ea exprimă preocuparea pentru păstrarea unor medii neatinse încă de om, medii în care ar putea exista viață indigenă sau dovezi *in situ* privitoare la evoluțiile cosmologice, dovezi care trebuie conservate pentru a nu compromite actualele sau viitoarele cercetări. Noțiunea de protecție planetară se bazează astăzi pe recunoașterea faptului că mediile extraplanetare virgine, absolut neatinse de prezența omului, reprezintă o oportunitate unică pentru studiul științific.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 72-73.

Considerăm că sensul acestei noțiuni trebuie lărgit și că aria ei de cuprindere trebuie extinsă, având în vedere problemele de etica mediului pe care le ridică perspectiva, destul de tangibilă, a mineritului extraterestru. În acest sens, implementarea unor reguli de comportament etic pentru acțiunea umană în spațiul circumterestru sau în mediile planetare din proximitatea noastră astronomică trebuie să țină cont de faptul că, așa cum văzut, în practică orice teorie deontologică cum este cea a lui Rolston, are atât avantajele pe care le-am menționat, cât și unele dezavantaje.

Dacă ne înțelegem datoria etică față de mediu la modul cel mai radical, atunci principiile ei nu pot intra în acea dialectică deliberativă ce constituie un aspect vital al vieții noastre morale reale. Dacă două principii contrare ale acțiunii în mediu intră în conflict, fie și numai într-un singur caz, atunci unul din ele ar trebui abandonat. Considerând, de exemplu, că natura nonumană merită la modul absolut respectul nostru, nu ne mai putem folosi în mod legitim de resursele pe care ni le pune la dispoziție, căci i-am afecta integritatea. Este necesară atunci o abordare în care deontologia eticii mediului să se poată regăsi împreună cu celelalte posibile rațiuni ale acțiunii umane în mediu, în cazul nostru în spațiul extraterestru. Aceasta introduce un al doilea termen în dezbatere și anume noțiunea de particularism moral, în accepțiunea lui Jonathan Dancy²⁰.

Ca proiect etic, particularismul provoacă viziunea conform căreia raționalitatea practicii noastre morale, în cazul nostru *vis á vis* de mediu, poate fi întemeiată exclusiv pe aplicarea necondiționată a unor principii absolute și invariabile, concepție numită generalism. A discerne moral efectiv în noi și noi situații presupune a fi intim conectat cu lumea în care atât gândirea cât și acțiunea umană au loc, a aduce mai întâi la lumină multiplele aspecte relevante moral ce o caracterizează într-un moment anume. În locul conformării automate unui principiu acceptat anterior, particulariștii afirmă că acțiunile noastre ar trebui justificate de acele aspecte morale ale unei situații ce se remarcă de la sine, aspecte care nu au aceeași importanță morală în fiecare caz nou ce poate să apară.

Considerăm că o astfel de poziție epistemologică este mai adaptată caracterului extrem de complex, imprevizibil din punct de vedere normativ și evaluativ, al explorării și exploatării spațiului cosmic. În primul rând, pentru că multitudinea aspectelor relevante moral pentru acțiunea în mediu este ireductibilă, iar, în al doilea, pentru că prezumțiile etic-regulative nu ne pot ghida în cazuri excepționale.

²⁰ Jonathan Dancy, *Ethics Without Principles*, Clarendon Press, Oxford, 2004, p. 73.

Ultima parte a dezbaterii noastre este legată de faptul că, în problemele de deliberare morală, particularismul admite ca metode inclusiv analogia și cazul imaginar. Una din rațiunile contributive în favoarea protejării unor entități naturale, cum sunt peisajele extraterestre, ar putea fi acela că merită respect și că trebuie prezervate pentru că satisfac unul din criteriile propuse de Rolston, cel al integrității. Acele sisteme naturale care manifestă suficientă particularitate, integrând la nivel local valoarea într-un mod distinct, sunt identități deja formate a căror integritate ar putea fi amenințată de eventuale activități miniere de suprafață.

Vom încerca, în final, să surprindem modul în care acest criteriu al integrității funcționează într-o dezbaterie morală referitoare la mineritul extraterestru, luat în considerare ca și caz imaginar.